

Copleston
FELSEFE TARİHİ

Hobbes

Locke

idea

COPLESTON FELSEFE TARİHİ
HOBBS • LOCKE

FELSEFE TARİHİ

CİLT 5

MODERN FELSEFE:

HOBBS'TAN HUME'A İNGİLİZ FELSEFESİ

Bölüm 1

Hobbes • Locke

Frederick Copleston

Çeviren

Aziz Yardımlı

İDEA • İSTANBUL

İdea Yayınevi, Şarap İskelesi Sk. 2/19 Karaköy, Beyoğlu — İstanbul

www.ideayayinevi.com

Copyright © 1991, 2022 Aziz Yardımlı

İngilizce'de

A HISTORY OF PHILOSOPHY, VOLUME V

Modern Philosophy: The British Philosophers from Hobbes to Hume'da
yayımlanmıştır.

© 1959 by Frederick Copleston

Felsefe Tarihi, Cilt V, Bölüm 1

Hobbes • Locke olarak birinci yayım İDEA, 1991

Tüm hakları saklıdır.

*Bu kitabın hiçbir bölümü yayınevinin
izni olmadan herhangi bir biçimde yeniden üretilemez.*

e-kitap ISBN 978-975-397-195-9

İçindekiler

* * *

ANABÖLÜM BİR THOMAS HOBBS

BÖLÜM BİR THOMAS HOBBS (1)

1. Yaşam ve Yazılar 11
2. Felsefenin Ereğ ve Doğası ve Tüm Tanrıbilimi Dışlaması 13
3. Felsefenin Bölümleri 20
4. Felsefî Yöntem 22
5. Hobbes'un Nominalizmi 28
6. Nedensellik ve Düzenek (Mechanism) 35
7. Uzay ve Zaman 38
8. Cisim ve İlinekleri 40
9. Devim ve Değişim 43
10. Dirimli Devimler ve Hayvan Devimleri 44
11. İyi ve Kötü 45
12. Tutkular 45
13. İstenç 46
14. Anlık Erdemler 47
15. Atomik Bireycilik 48

BÖLÜM İKİ THOMAS HOBBS (2)

1. Doğal Savaş Durumu 49
2. Doğa Yasaları 52
3. Bir Commonwealth'in Yaratılması ve Bağıt Kuramı 57
4. Egemenin Hakları 62
5. Uyrukların Özgürlüğü 64
6. Hobbes'un Politik Kuramı Üzerine Düşünceler 67

BÖLÜM ÜÇ
CAMBRIDGE PLATONİSTLERİ

1. Giriş Notları 73
2. Cherburyli Lord Herbert ve Doğal Din Kuramı 74
3. Cambridge Platonistleri 76
4. Richard Cumberland 88

* * *

ANABÖLÜM İKİ
JOHN LOCKE

BÖLÜM DÖRT
LOCKE (1)

1. Yaşam ve Yazılar 93
2. Locke'un İlmîliliği ve Sağ Duyu 96
3. Deneme'nin Amacı 98
4. Doğuştan Düşüncelere Saldırı 101
5. Görgücü İlke 105

BÖLÜM BEŞ
LOCKE (2)

1. Yalın ve Karmaşık Düşünceler 108
2. Yalın Kipler; Uzay, Süre, Sonsuzluk 111
3. Karışık Kipler 115
4. Birincil ve İkincil Nitelikler 117
5. Töz 123
6. İlişkiler 128
7. Nedensellik 130
8. Örgensel ve Örgensel-olmayan Cisimler ile ve İnsan ile İlişkide Özdeşlik 133
9. Dil 136
10. Evrensel Düşünceler 140
11. Olgusal ve Adsal Özler 142

BÖLÜM ALTI
LOCKE (3)

1. Genel Olarak Bilgi 145
2. Bilginin Dereceleri 147
3. Bilginizin Düzeyi ve Olgusalılığı 148
4. Tanrının Varoluşunun Bilgisi 155

5. *Başka Şeylerin Bilgisi* 157
6. *Yargı ve Olasılık* 158
7. *Us ve İnanç* 160

BÖLÜM YEDİ

LOCKE (4)

1. *Locke'un Etik Kuramı* 164
2. *Doğa Durumu ve Doğal Moral Yasa* 169
3. *Özel Mülkiyet Hakkı* 172
4. *Politik Toplumun Kökenleri; Toplumsal Bağıt* 174
5. *Yurttaş Hükümeti* 180
6. *Hükümetin Çözülmesi* 183
7. *Genel Nottlar* 184
8. *Locke'un Etikisi* 187

* * *

ANABÖLÜM ÜÇ
ISAAC NEWTONDİNSEL PROBLEMLER
ETİK PROBLEMLERBÖLÜM SEKİZ
NEWTON

1. *Robert Boyle* 191
2. *Sir Isaac Newton* 196

BÖLÜM DOKUZ
DİNSEL PROBLEMLER

1. *Samuel Clarke* 208
2. *Deistler* 214
3. *Piskopos Butler* 218

BÖLÜM ON
ETİK PROBLEMLER

1. *Shaftesbury* 225
2. *Mandeville* 232
3. *Hutcheson* 234

4. *Butler* 241
5. *Hartley* 250
6. *Tucker* 252
7. *Paley* 254
8. *Genel Notlar* 259

Kısa Bir Kaynakça 263
Türkçe-İngilizce Sözlük 275
Dizin 279

ANABÖLÛM BİR
THOMAS HOBBS

BÖLÜM BİR
THOMAS HOBBS (1)

1. Yaşam ve Yazılar

AVRUPA yazınındaki en ünlü politik incelemelerden birinin yazarı olan Thomas Hobbes 1588'de Malmesbury yakınlarında Westport'da doğdu. Babası bir dinadamı idi. 1608'de, Oxford'u bitirdikten sonra, Cavendish ailesinin hizmetine girdi ve geleceğin Devonshire kontu 1608-10 yıllarını Lord Cavendish'in oğlu ile Fransa ve İtalya'ya yolculuklarda geçirdi. İngiltere'ye dönüşü üzerine kendini yazınsal çalışmalara verdi ve Thukidides'i İngilizce'ye çevirdi. Çeviri 1628'de yayımlandı. Francis Bacon (ö. 1626) ve Cherbury Lordu Herbert ile ilişkileri olmuştu; ama henüz kendini felsefeye vermemişti.

1629'dan 1631'e dek Hobbes yine Fransa'da idi, bu kez Sir Gervase Clifton'ın oğlunun öğretmeni olarak; ve Paris'e bir ziyaret sırasında Euklides'in *Öğeler*'i ile tanıştı. Tarihçilerin belirttiklerine göre tüm çabalarına karşın Hobbes hiçbir zaman Descartes'in çok erken bir yaşta kazandığı matematiksel bilgi ve kavrayış düzeyine erişemedi. Ama hiçbir zaman büyük bir matematikçi olmamasına karşın, ona hiçbir zaman vazgeçmeyeceği bilimsel yöntem idealini veren şey geometri ile bu karşılaşması oldu. Paris'i ziyareti sırasında dikkati ayrıca duyu-algısı, duyumun cisimlerin devimleri ile ilişkisi ve ikincil niteliklerin konumu problemlerine de çekildi.

İngiltere'ye dönüşü üzerine Hobbes yine Cavendish ailesinin hizmetine girdi, ve 1634'den 1637'ye bir kez daha Kıtada idi. Florence'da Galileo ile karşılaştı, ve Paris'te Mersenne tarafından felsefe ve bilim çevreleri ile tanıştırıldı. Böylece Kartezyen felsefeyi öğrenmeye başladı, ve Mersenne'in dileği üzerine Descartes'a onun *Meditasyonlar*'ına yönelik karşılıklarını sundu. Bu dönemin Hobbes'un düşüncelerinin gelişiminde ve felsefi ilgilerinin belirlenmesinde büyük önemi vardır. Dikkatini felsefeye çevirdiği zaman çoktandır orta yaşlı biri idi; ama kendi için bir dizge düşüncesini formüle etti ve bunu üç bölümde sunmayı tasarladı. Gerçekte kafası ciddi olarak toplumsal ve politik sorunlar ile uğraşıyordu, ve 1640'ta *The Elements of Law, Natural and Politic* [*Doğal ve Politik Yasanın Öğeleri*] başlıklı çalışmasını yazdı ve 1650'de bunun iki bölümü *Human Nature or the Fundamental Elements of Policy* [*İnsan Doğası ya da Politikanın Temel İlkeleri*] ve *De corpore politico* [*Politik "cisim" üzerine*] başlıkları altında yayımlandı. Bütün çalışmanın metni ancak 1889'da F. Tönnies tarafından düzenlenip yayımlanacaktı.

1640'ta kraliyetçi kanuları nedeniyle İngiltere'de güvenliğinin tehlikeye düştüğünü düşünen Hobbes Fransa'ya sığındı. 1642'de Paris'te tasarlanmış felsefe dizgesinin üçüncü bölümü olarak *De cive* başlıklı çalışmasını yayımladı; ve Paris'te kalışı sırasında idi ki *Leviathan, ya da Dinsel ve Sivil Devletin Özdek, Biçim ve Gücü* (*Leviathan or the Matter, Form and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil*) başlıklı çalışmasını yazdı ve kitap 1651'de Londra'da yayımlandı. 1649'da Charles I'in kafası uçuruldu. Bu durumda belki de Hobbes'un Fransa'da kalmayı sürdüreceği beklenebilirdi, özellikle bir süre Paris'te sürgünde yaşayan Galler Prensi Charles'ın matematik öğretmeni olmuş olduğu için. Bununla birlikte, 1652'de *Commonwelth* ile barıştı ve Devonshire kontunun yanına yerleşti. *Leviathan*'da açıkladığı bilinen kimi düşünceleri Paris'te kraliyet çevreleri için kabul edilebilir türde değildi, ve her ne olursa olsun Hobbes'un yurt dışında kalması için başlıca neden olmuş olan iç savaş sona ermişti. Daha sonra görüleceği gibi, politik kanuları onun Devletin etkili bir denetimini elinde

bulunduran herhangi bir *de facto* hükümeti kabul edebilmesini sağladı. 1660'da Restorasyondan sonra Hobbes II. Charles'ın koruması altına alındı ve maaşa bağlandı.

1655 ve 1658'de Hobbes felsefi dizgesinin birinci ve ikinci kesimlerini yayımladı, *De corpore* ve *De homine*. Ve yaşamının sonuna dek kendini yazınsal uğraşlara verdi, Homeros'un bütünü İngilizce'ye çevirdi ve *Uzun Parlamento* üzerine bir kitap yazdı. Tartışmalara girişmekten de geri kalmadı. Böylece Derry piskoposu Bramhall ile özgürlük ve zorunluk konusu üzerine yazınsal bir tartışmayı sürdürdü ve bu bağlamda deterministik bir bakış açısını savundu. Ayrıca *Elenchus geometriae hobbiniae* başlığı ile yayımladığı çalışmasında matematiksel hatalarına keskin bir eleştiri yöneltmiş olan matematikçi Wallis ile tartıştı. Heretiklik ve ateizm zeminlerinde özellikle dinadamlarından gelen saldırılardan da kaçınmadı. Bununla birlikte, hem *Commonwealth* hem de Restorasyon süreçlerini başarı ile atlattığı olarak, sözel polemikler tarafından öldürülmeyecekti, ve 1679 kışında doksan bir yaşında ölünceye dek uzun bir yaşam sürdürdü.¹

2. Felsefenin Ereği ve Doğası ve Tüm Tanrıbilimi Dışlaması

Hobbes, Bacon gibi, felsefenin kılıgısal amacını vurgular. "Felsefenin ereği ya da alanı daha önceden görünmüş olan etkileri kendi yararımıza kullanabilmemizdir; ya da, cisimlerin birbirlerine uygulanması yoluyla, özdek, güç ve çalışmanın izin vereceği düzeye dek, insan yaşamının uygunluğu için, anlıklarımızda tasarladığımız şeylerin benzer etkilerini üretebilmemizdir. ... Bilginin ereği güçtür ... ve tüm kurgunun alanı yapılacak bir eylemin ya da şeyin yerine getirilmesidir."² Doğal felsefe insanlığa açık yararlar sağlar. Ama moral ve politik felsefenin de büyük yararı vardır. Çünkü insan yaşamı

¹Hobbes'un yazılarının iki derlemi W. Molesworth tarafından yayıma hazırlandı: *Opera philosophica quae latine scripsit*, 5 ciltte (1839-45) ve *The English Works of Thomas Hobbes*, 11 ciltte (1839-45). Bu ve sonraki bölümlerde yapılan göndermelerde *O.L.* ve *E.W.* sırasıyla bu yayımları belirtir.

²*Concerning Body*, 1, 1, 6; *E.W.*, I, s. 7.

büyük yıkımlara uğrar ki, *iç savaş* bunların başlıcasıdır ve doğmasının nedeni insanların gündelik yaşamın ve politik yaşamın kurallarını yeterince anlamamalarıdır. “Şimdi, bu kuralların bilgisi moral felsefedir.”³ Hem bilimlerde hem de politikada bilgi güçtür.

Ama işlevinin insanın özdeksel gönencine ve toplumsal barış ve güvenliğe katkıda bulunması anlamında felsefi bilgi bir güç olsa da, bundan tüm bilginin felsefi olduğu sonucu çıkmaz. Felsefi bilginin uzak temeli söz konusu olduğu ölçüde, Hobbes bir görgücüdür. Felsefeci verili olan ile, dışsal *cisimlerin* bizde yarattığı duyu-izlenimleri ile ve böyle izlenimlerin anıları ile başlar. Görgül verilerden, Hobbes’un “etkiler” ya da “görüngüler” (“*effects*” or “*appearances*”) dediği şeylerden yola çıkar. Ama gerçi görüngülere ya da fenomenlere ilişkin dolaysız bilincimiz ve onlara ilişkin anılarımız bilgiyi oluştursalar da, ve gerçi felsefenin uzak temelini oluştursalar da, felsefi bilgiler değildirler. “Şeylere ilişkin duyu ve anılar, ki insana ve tüm dirimli yaratıklara ortaktırlar, bilgi olsalar da, gene de bize dolaysızca doğa tarafından verildikleri için, ve uslamlama (*ratiocination*) tarafından kazanılmadıkları için, felsefe değildirler.”⁴ Herkes “güneşi görme” dediğimiz deneyimde bulunmuş olma anlamında bilir ki güneş vardır; ama hiç kimse böyle bir bilginin gökbilimsel bilgi olduğunu söylemeyecektir. Benzer olarak, insan eylemlerinin yer aldığı herkes tarafından bilinir; ama herkes insan eylemlerinin bilimsel ya da felsefi bir bilgisini taşımaz. Felsefe nedensel ilişkiler ile ilgilenir. “Felsefe etkilerin ve görüngülerin öyle bir bilgisidir ki, bunu ilkin nedenleri ya da türeyişleri (*causes or generation*) konusunda taşıdığımız bilgiden doğru bir uslamlama yoluyla kazanırız. Ve yine, nedenlerin ya da türeyişlerinin ilkin etkilerini bilmekten (edinilmiş) olabilen bilgisidir.”⁵ Felsefeci etkileri bilinen nedenlerden ve nedenleri bilinen etkilerden saptar. Bunu “uslamlama” yoluyla yapar. Yalnızca görgül olguları, şunun ya da bunun bir olgu olduğunu bildirmekle ilgilenmez;

³*Concerning Body*, 1, 1, 7; *E.W.*, I, s. 8.

⁴*Concerning Body*, 1, 1, 2; *E.W.*, I, s. 3.

⁵*Concerning Body*, 1, 1, 2; *E.W.*, I, s. 3.

tersine, ilgilendiği şey önermelerin gözlem yoluyla değil ama usamlama yoluyla saptanan sonuçlarıdır.

Öyleyse, Hobbes'un bilgiyi olgu bilgisi (*knowledge of fact*) ve sonuç bilgisi (*knowledge of consequence*) olarak ayırırken ne demek istediğini anlayabiliriz. "Bilginin iki türü vardır; bunlardan biri *olgu bilgisidir*: öteki bir doğrulamanın bir başkasına sonuçlanmasının bilgisi."⁶ Birşeyin yapıldığını gördüğüm ya da yapıldığını anımsadığım zaman, bilgim olgu bilgisidir. Bu, der Hobbes, mahkemede bir tanıktan istenen türde bir bilgidir. Saltık olarak (*absolutely*) ya da önesürümlü biçimde (*in assertoric form*) anlatılmış olması anlamında "saltık" bilgidir. Ve olgu bilgisinin "kaydı"na tarih denir ki, ya doğal tarih ya da yurttaşlık tarihi biçimini alabilir. Sonucun bilgisi ise, tersine, örneğin *A* doğru ise *B* de doğrudur türünde bir bilgi olması anlamında, koşullu ya da hipotetiktir. Hobbes'un örneğini kullanırsak, "Eğer gösterilen beti bir daire ise, o zaman özekten geçen herhangi bir doğru çizgi onu iki eşit parçaya bölecektir."⁷ Bu bilimsel bilgidir, felsefeciden, "usamlama yaptığını ileri süren"⁸ birinden istenen türde bir bilgidir. Ve "bilim kayıtları" önermelerin sonuçlarının tanıtılarını kapsayan kitaplardır ve "genellikle felsefe kitapları olarak adlandırılır."⁹ Bilimsel ya da felsefi bilgi öyleyse sonuçların bilgisi olarak betimlenebilir. Ve böyle bilgi her zaman koşulludur; "eğer bu varsa, eş deyişle, eğer bu olmuşsa, şu olmuştur; eğer bu olacaksa, şu olacaktır."¹⁰

Hobbes için felsefenin nedensel açıklama ile ilgilendiğini gördük. Ve nedensel açıklama ile demek istediği şey belli bir etkiyi ortaya çıkaran üretici [*generative*] sürecin bilimsel bir açıklamasıdır. Bundan şu çıkar ki, eğer üretici bir süreç yoluyla varolmamış herhangi birşey varsa, felsefenin konusunun bir parçası olamayacaktır. Öyleyse, Tanrı ve giderek tüm tinsel olgusalılık felsefeden dışlanır. "Felsefenin *konusu*, ya da ele aldığı gereç, herhangi bir türeyişini tasarlayabileceğimiz, ya da, herhangi bir irdelemesi yoluyla başka cisimler ile

⁶*Leviathan*, 1, 9; *E.W.*, III, s. 71.

⁷*A.g.y.*

⁸*A.g.y.*

⁹*A.g.y.*

¹⁰*Leviathan*, 1, 7; *E.W.*, III, s. 52.

karşılaştırabileceğimiz, ya da bileşme ve çözülme yeteneğinde olan her cisimdir; eş deyişle, türeyişi ya da özellikleri konusunda herhangi bir bilginin olabileceği her cisimdir. Öyleyse (felsefe) tanrıbilimi, eş deyişle ilksiz-sonsuz, yaratılamaz, kavranamaz olan ve bölünecek ya da bileştirilecek hiçbir şey kapsamayan, ne de içinde tasarlanabilecek bir yaratılış bulunan Tanrıya ilişkin öğretiyi dışlar.”¹¹ Tarih de dışlanır, çünkü “böyle bilgi yalnızca deneyim (anı) ya da tanıklıktır, uslamlama değil.”¹² Ve astroloji gibi yalancı-bilimlerin kabul edilmeleri söz konusu değildir.

Felsefe öyleyse cisimlerin nedenleri ve özellikleri ile ilgilenir. Ve bu demektir ki devimdeki cisimler ile ilgilenir. Çünkü devim “biricik evrensel neden”dir ki, “devimden başka herhangi bir nedeninin olduğu tasarlanamaz”; ve “tüm betilerin türülülüğü onları yapan devimlerin türülülüğünden doğar.”¹³ Felsefenin doğasının ve konusunun bu açıklaması, Hobbes’a göre, herkes tarafından kabul edilebilecek gibi değildir. Kimileri diyecektir ki bu bir tanım sorunudur ve herkes felsefeyi dilediği gibi tanımlamada özgürdür. Bu doğrudur, “gerçi benim bu tanımımın tüm insanların sağduyuları ile anlaşılmasını göstermeyi güç bir sorun olarak görmüyor olsam da.”¹⁴ Bununla birlikte, Hobbes başka bir tür felsefe arayanların başka ilkeler benimsemeleri gerektiğini ekler. Eğer onun kendi ilkeleri benimsenecek olursa, felsefe onun tarafından tasarlandığı gibi olacaktır.

Hobbes’un felsefesi öyleyse cisimlerden başka hiçbir şeyi dikkate almıyor olması anlamında özdekçidir. Ve Tanrının ve tüm tinsel olgusalığın dışlanması yalnızca özgürce seçilen bir tanımın sonucu olduğu ölçüde, özdekçiliğinin yöntemsel olduğu söylenebilir. Bir Tanrının olmadığını söylemez; Tanrının felsefenin konusu olmadığını söyler. Aynı zamanda bana öyle görünüyor ki, Hobbes’un “felsefe” sözcüğünü kullanımına bakarak onun Tanrının varoluşu ve doğası felsefi konular

¹¹*Concerning Body*, 1, 1, 8; *E. W.*, I, s. 10.

¹²*A. g. y.*, s. 11.

¹³*Concerning Body*, 1, 6, 5; *E. W.*, I, s. 69-70.

¹⁴*Concerning Body*, 1, 1, 10 *E. W.*, I, s. 12.

değildir demekten daha çoğunu söylemediğini ileri sürmek büyük bir yanılgı olacaktır. Felsefe ve uslamlama onun için eş-uzamlıdır; ve bundan tanrıbilimin usdışı olduğu sonucu çıkar. Tüm bakımlardan, imgelelenebilir olanı ve kavranabilir olanı özdeşleştirdi. Ve bundan sonsuz olanın ya da özdeksel-olmayanın hiçbir düşüncesini (*idea*) taşıyamayacağımız vargısını çıkardı. “İmgelediğimiz her şey *sonludur*: Öyleyse sonsuz dediğimiz herhangi birşeyin bir düşüncesi ya da kavramı yoktur.”¹⁵ *Cisimsel-olmayan töz (incorporeal substance)* gibi bir terim tam olarak *cisimsel-olmayan bir cisim* ya da *yuvarlak bir dörtgen* kadar çelişkilidir. Bu tür terimler “imlemsiz (*insignificant*),”¹⁶ eş deyişle anlamsızdır (*meaningless*). Kimileri gerçekten de onları anladıklarını düşünürler; ama gerçekte yaptıkları içeriklerini doğru bir yolda anlamaksızın sözcükleri kendilerine yinelemektir. Çünkü hiçbir içerikleri yoktur. Hobbes açıkça ileri sürer ki *hypostatical* (tözel, ögesel), *transsubstantiate* (tözel-dönüşme), *eternal-now* (ilksiz-sonsuz şimdi) vb. gibi sözcükler “hiçbir şey imlemez.”¹⁷ “Kendilerinden sestem başka hiçbir şeyi anlamadığımız sözcükler *saçma*, *imlemsiz* ve *anlamsız* dediğimiz sözcüklerdir. Ve öyleyse eğer biri bana *yuvarlak bir dörtgenden ...* ya da *özdeksel-olmayan tözlerden ...* ya da *özgür bir öznenen söz* edecek olursa yanıldığını değil ama sözlerinin anlamsız olduğunu, eş deyişle saçma olduğunu söylemem gerekir.”¹⁸ Yeterince açık olarak belirtir ki tanrıbilim eğer bir bilim olarak ya da doğru önermelerin tutarlı bir kütesini olarak teklif edilecek olursa, saçma ve usdışıdır. Ve bunu söylemek birinin felsefede dikkatini cisimselin alanına sınırlamayı önermesinden çok daha fazlasını söylemektir.

Aynı zamanda hiç duraksamaksızın Hobbes’un bir tanrıtanımsızcı olduğu vargısını çıkarmak da haklı olmayacaktır. Gerçekten de, adların anlamlarını görgücü çözümlemesinden Tanrıya ilişkin tüm konuşmaların anlaşılmasız bir söz kalabalığı olduğu ve inancın yalnızca bir duygu sorunu olduğu, eş deyişle

¹⁵*Leviathan*, 1, 3; *E.W.*, III, s. 17.

¹⁶*Leviathan*, 1, 4; *E.W.*, III, s. 27.

¹⁷*Leviathan*, 1, 5; *E.W.*, III, s. 34-5.

¹⁸*A.g.y.*, s. 32-3.

duygusal bir tutumu anlattığı sonucu çıkıyor görünür. Ama Hobbes'un söylediği tam anlamıyla bu değildir. Doğal din ile ilgili olarak der ki, nedenlerin bilgisini merak etmek ya da sevmek bir insanı doğallıkla kendisinin bir nedeni olmayan bir nedeni tasarlamaya çeker, “öyle ki doğal nedenlere yönelik herhangi bir derin araştırmada bulunmak böylelikle tek bir ilksiz-sonsuz Tanrı olduğuna inanmaksızın olanaksızdır; ama gene de (insanlar) kafalarında ona ilişkin olarak doğasını açıklayabilecek herhangi bir düşünce taşıyamazlar.”¹⁹ Çünkü, “bu dünyadaki görülür şeylerden ve onların hayranlık verici düzeninden çıkararak bir insan onların Tanrı adı verilen bir nedeni olduğunu tasarımlayabilir; ve gene de kafasında onun bir düşüncesini ya da imgesini taşımayabilir.”²⁰ Başka bir deyişle, Hobbes Tanrının kavranamazlığını vurgular. Eğer “sonsuz” gibi bir sözcük Tanrıya yüklenirse, bu Tanrıya ilişkin herhangi bir olumlu düşünceyi temsil etmekten çok Onu kavrama konusundaki yeteneksizliğimizi anlatacaktır. “Ve öyleyse Tanrı adı onu kavramamızı sağlamak için kullanılmaz, çünkü Tanrı kavranamaz ve büyüklüğü ve gücü tasarlanamazdır; ama onu onurlandırabilelim diye kullanılır.”²¹ Benzer olarak, *tin* ve *cisimsel-olmayan* gibi sözcükler de kendilerinde anlaşılır değildir. “Ve öyleyse, kendi düşünceleri ile sonsuz, herşeye-gücü-yeter ve ilksiz-sonsuz bir Tanrıyı tanımaya varan insanlar onun doğasını *cisimsel-olmayan tin* ile tanımlayıp sonra tanımlarının anlaşılmaz olduğunu itiraf etmektense, onun kavranamaz olduğunu ve anlaklarının üstünde durduğunu itiraf etmeyi seçerler; ya da eğer ona böyle bir san verecek olurlarsa, bu tanrısal doğayı *anlaşılır* kılma gibi bir niyet ile *inaksal* olarak değil, ama onu görülür cisimlerin kabalığından ellerinden geldiğince uzaklaştırdıkları yüklemeler ya da imlemler ile onurlandırmak için *dindarca* verilir.”²² Kutsal Yazılarda anlatılan Hıristiyan bildirişe gelince, Hobbes bir tanrısal bildiriş olduğunu yadsımaz, ama kullanılan terimleri yorumunda

¹⁹*Leviathan*, 1, 11; *E.W.*, III, s. 92.

²⁰*A.g.y.*, s. 93.

²¹*Leviathan*, 1, 3; *E.W.*, III, s. 17.

²²*Leviathan*, 1, 12; *E.W.*, III, s. 97.

görülen o aynı ilkeleri uygular. Tin (*spirit*) sözcüğü ya ince ve akışkan bir cismi simgeler, ve ya andırımlı olarak kullanılır ya da bütünüyle anlaşılmazdır. “Çünkü Tanrının doğası kavranamazdır; eş deyişle, *ne olduğunu* değil ama ancak *var olduğunu* biliriz; ve öyleyse ona verdiğimiz yüklemeler bir başkasına onun *ne olduğunu* anlatmayacak, ne de doğasına ilişkin görüşümüzü simgeleyecektir; bunlar yalnızca onu kendi aramızda en onurlu olduğunu tasarladığımız adlar ile onurlandırma isteğimizi anlatırlar.”²³

Kimi yorumcular tüm bunlarda daha önce Ockham ve onun en önde gelen temsilcisi olduğu devime ait başkaları gibi on dördüncü yüzyıl düşünürlerinde görülen bir eğilimin, tanrıbilim ve felsefe arasına keskin bir ayırım çekme ve doğal tanrıbilimi de içine almak üzere tüm tanrıbilimi inanç alanına sürme ve böylece felsefeye Tanrı konusunda söyleyecek çok az şey bırakma ya da hiçbirşey bırakmama eğiliminin bir sürdürülüşünü ve yeğinleşmesini görmüşlerdir. Ve hiç kuşkusuz bu yorumdan yana söylenebilecek çok şey vardır. Gördüğümüz gibi, Hobbes Orta Çağlarda oldukça yaygın olan ünlü ayırımdan, eş deyişle Tanrının *var* olduğunu bilme ve Onun *ne* olduğunu bilme arasındaki ayırımdan açıkça yararlanır. Ama bu ayırımı vurgulayan ortaçağ tanrıbilimci ve felsefecileri Tanrının cisimsel-olmayan töz ve sonsuz tin olduğuna inanıyorlardı. Ve bu hem ayırımın kullanımını Tanrının andırımlı da olsa felsefi bir bilgisine inanç ile birleştiren St. Thomas Aquinas gibi bir yazar açısından, hem de açıkça felsefenin Tanrı konusunda çok şey söyleme gücünde olmadığını düşünen Ockham gibi bir on dördüncü yüzyıl felsefeci açısından doğrudur. Bununla birlikte, Hobbes Tanrının cisimselliğini doğrulamış görünür, en azından eğer onu Piskopos Bramhall ile tartışmasının dışında söyledikleri ile yargılayabilirsek. Çünkü orada açıkça der ki, Tanrı “çok arı ve çok yalın bir cisimsel tindir” ve “Üçlülük, ve bunun kişileri, o tek arı, yalın ve ilksiz-sonsuz cisimsel tindir.”²⁴ “Yalın, cisimsel tin” deyişi ilk bakışta terimlerde bir çelişki gibi görünür. Ama arı ve yalın bir cismin “baştan sona

²³*Leviathan*, 1, 34; *E.W.*, III, s. 383.

²⁴*E.W.*, IV, s. 306.

her parçada bir ve aynı türde bir cisim”²⁵ olduğu ve tinin ise “ince, akışkan, saydam, görülmez cisim”²⁶ olduğu söylenir. O zaman, terimlere bu anlamlar verilirse çelişki yiter. Ama bu durumda Tanrının cisimselliği doğrulanmış olur. Hiç kuşkusuz, bu Tanrının ikincil niteliklere iye olması demek değildir; ama büyüklüğü olduğu anlamına gelir. “Cisimsel ile büyüklüğü olan bir tözü demek istiyorum.”²⁷ Ve büyüklük, daha sonra görüleceği gibi, uzam ile aynıdır. Tanrı, öyleyse, sonsuz, görülmez uzamdır. Ve bu bildirimde ileri sürmek Tanrının kavranamaz olduğundan ve kavranamazlığı nedeniyle felsefenin Ona ilişkin olarak söyleyecek hiçbir şeyinin bulunmadığından çok daha fazlasını söylemektir. Bununla birlikte, kuramını desteklemek için yalnızca Tertullian’a değil ama İncil’e de baş vuran Hobbes tüm bunlarda ciddi ise, ki öyle görünür, o zaman bir tanrıtanımsızcı olarak adlandırılmaz—ama ancak Tanrının varoluşunu doğrulayan ama Onun sonsuz, cisimsel olmayan töz olduğunu yadsıyan biri “tanrıtanımsızcı” terimi altına alınmıyorsa. Ve Hobbes’un görüşünde Tanrının sonsuz, cisimsel-olmayan bir töz olduğunu ileri sürmenin kendisi tanrıtanımsızlık olacaktır, çünkü Tanrının cisimsel-olmayan töz olduğunu söylemek bir Tanrının olmadığını söylemek demektir, çünkü töz zorunlu olarak cisimseldir.

3. Felsefenin Bölümleri

Bununla birlikte, felsefe yalnızca cisimler ve onların özellik ve nedenleri ile ilgilenir demek yalnızca sıradan anlamda cisimler ile ilgilenir ve doğal bilim dediğimiz şey ile eşzamlıdır demek değildir. “Çünkü cisimlerin birbirinden çok ayrı olan başlıca iki türü kendilerini türeyiş ve özellikleri ile ilgili araştırmaya sunar.”²⁸ Biri *doğal cisim* olarak adlandırılır, çünkü doğa tarafından yapılır; öteki bir *commonwealth*

²⁵A.g.y., s. 309

²⁶A.g.y.

²⁷A.g.y., s. 313.

²⁸*Concerning Body*, 1, 1, 9; E.W., I, s. 11.